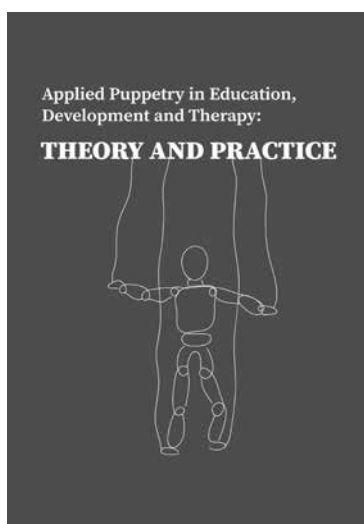

KATARINA KOLEGA

Ljekovita moć i sloboda lutke

***APPLIED PUPPETRY IN EDUCATION, DEVELOPMENT
AND THERAPY: THEORY AND PRACTICE, AUK/UNIMA***

Osijek/Charleville-Mézières, 2022.

Znanstvenih i stručnih knjiga ili članaka o primijenom kazalištu, psihodrami i art terapiji na našem jeziku nema mnogo, ali ih ipak ima. Uglavnom su usmjerene na dramsku izvedbu ili performans, likovnu, plesnu i glazbenu umjetnost. O primijenjenom lutkarstvu, konkretno o terapiji lutkom, potkraj osamdesetih godina knjigu je napisao vrsni psihoterapeut Zlatko Bastašić, a njegova *Lutka ima i srce i pamet* do danas je ostala prilično osamljena na tom području. Osnivanjem sveučilišnoga specijalističkog studija Kreativne terapije na Akademiji za umjetnost

i kulturu u Osijeku počeli su se češće objavljivati naslovi s područja art terapije. Potkraj 2023. godine izišao je i prvi broj časopisa za art terapiju i srodne znanosti *Transfer*, a u suradnji s UNIMA-om objavljen je i zbornik na engleskom jeziku *Applied puppetry in education, development and therapy: theory and practice*, o kojemu će više biti riječi u ovom tekstu.

Primijenjeno lutkarstvo relativno je nov termin ne samo kod nas nego i u svijetu, a pokušava ga definirati britanski profesor i praktičar Matt Smith u

uvodnom tekstu zbornika. Zanimljivo je da se, kako navodi, na konferencijama u Europi i SAD-u susretao sa sumnjom i negodovanjem zbog prisvajanja toga termina, makar je njegova namjera bila „uskладiti lutkarstvo s razvojem šire kazališne kulture, posebice s mnogim praktičnim i teorijskim znanjima u primijenjenom kazalištu“. Iako se većina autora, čije tekstove možete pročitati u zborniku, bavi lutkom u zajednici, posebice u terapiji ili obrazovanju, gotovo svi, neovisno o tome jesu li iz Sjedinjenih Američkih Država, Brazila, Čilea, Velike Britanije, Njemačke, Italije ili Rusije, smatraju da je to još novo i nedovoljno istraženo područje. U zborniku je objavljeno 16 radova različitih stručnjaka: lutkara i lutkarskih pedagoga, oblikovatelja lutaka, povjesničara i teoretičara lutkarstva, psihologa, psihijataru, socijalnih radnika, profesora i drugih, koji govore o istome iz različitih profesionalnih kutova – o snažnoj moći lutke i njezinu pozitivnom učinku na čovjekov rast i razvoj. Uz pomoć lutke možemo raditi na jačanju samopouzdanja, osnaživanju, oslobađanju od traume i sličnom.

Naša ugledna povjesničarka i teoretičarka lutkarstva Livija Kroflin zalaže se za to da lutka uđe u naš obrazovni sustav kao nastavno pomagalo. Lutka se u školama pojavljuje u nižim razredima osnovne škole, i to u školskim lutkarskim društinama. Njome se ne poučava, što je prava šteta, jer bi podjednako učenicima, učiteljima i nastavnicima mogla pomagati u učenju jezika, geografije, fizike, kemije, povijesti i drugih predmeta. Osim toga, napominje Livija Kroflin, način na koji se učenik odnosi prema lutki može nastavniku mnogo reći o njegovoj osobnosti, a „lutke učenicima omogućuju da izraze emocije i da progovore o tabu-temama, kao što su smrt, bolest, samoubojstvo, homoseksualnost, incest, silovanje, obiteljsko nasilje, neonacizam, seksualne navike i stajališta“ jer lutka smije govoriti ono što je ljudima zabranjeno. U tome je njezina sloboda koja se može primijetiti u profesionalnom i u primijenjenom lutkarstvu.

U svojem radu Livija Kroflin se usredotočila na razlike između umjetničkog i primijenjenog lutkarstva, odnosno lutke u kreativnoj dramatici i u kazalištu. Smatra da su u primijenjenom lutkarstvu (za razliku od umjetničkog) proces i cilj važniji od predstave, a oni koji se time bave trebaju poznavati

osnove kazališta i lutkarstva, „minimum kazališnih pravila“. Stoga su nastavnici i lutkari, zaključuje, komplementarne profesije koje mogu učiti jedna od druge, što se u praksi rijetko događa jer ta povezanost nije usustavljena. Michael i Mary Vetere iz SAD-a zalažu se za to da se kreativno poučavanje, posebice lutkarstvo za obrazovanje i kreativne lutkarske dramatike (što je termin koji su osmislili i koji se nadograđuje na već postojeći, širi pojam kreativne dramatike), počne učiti na fakultetima. Pred nastavnike su i u američkom školstvu postavljeni visoki zahtjevi. Od njih se traži iskustvo i znanje sadržaja i pedagogije, a kreativnost se cijeni, ali ne vrednuje. Autori su se uvjerali na svojim radionicama da se nastavnici koji osvijeste i pobude kreativnost osjećaju ponosno, osnaženo, samopouzdana i učinkovito. Vještine kreativnog nastavnika, napominju, mogu se naučiti i one bi trebale biti dijelom visokoškolskog obrazovanja. Golem jaz između teorije i prakse vide i Ruskinje Tatjana Puškareva i Darja Agaltsova koje opisuju svoj socio-kulturni projekt *Moja lutka i ja*. Sastojao se od praktičnih radionica na kojima su buduće profesore, studente kulturalnih studija, socijalne pedagogije, etnologije i dizajna upoznavale s integrativnom terapijom, art terapijom, *Gestaltom*, Jungovom psihologijom i s metodologijom grupnog rada te s tradicijskim ženskim praksama. Studenti su izrađivali tradicijsku lutku na štapu, Motanku, a nakon toga su osmišljavali priče koje su prikazivali. Proces i psihološke učinke radionica autorice su u zborniku detaljno opisale i elaborirale. Za njih je taj projekt inovativan i smatraju da bi bilo poželjno uvrstiti ga u studij pedagogije ili socijalnog rada barem jedan semestar.

Oblikovateljica lutaka Juliet Lockhart osjetila je katarzu u stvaranju svoje prve lutke pa o njezinoj važnosti u obrazovanju piše opisujući osobna iskustva. U radu s djecom i mladima koji su bili isključeni s redovite nastave, uvjerala se da lutka može predstavljati svojega stvoritelja ili jedan njegov dio, ali i okolinu. Stoga je, ističe u tekstu, šokirana time što se taj proces izrade najčešće preskače ili mu se ne pridaje dovoljno pozornosti.

Psiholozi i psihijatri su, međutim, svjesni da je izrada lutaka izuzetno važna u terapijskom procesu. Larisa Telnova iz Rusije obrazlaže u svojem tekstu kako to pomaže terapeutu da shvati i dokuči kori-

snikove misli, osjećaje i probleme, da ga poveže s traumatskim iskustvom. Radeći u ženskim zatvorima, uvjerala se da je stvaranje lutke vrsta meditacije koja zatvorenice smiruje, uravnotežuje i fokusira, pritom im raste zanimanje za sebe i druge; postaju aktivnije, sigurnije i neovisnije. Tijekom izrade lutke, objašnjava ruska art terapeutkinja Svetlana Smirnova, prirodno se harmoniziraju psihološki procesi. Osoba prenosi svoje misli, osjećaje i ponašanje na lutku, može joj reći čega se srami ili što joj je neugodno; na taj način lutka povezuje svijest i podsvijest osobe koja je oblikuje. U Rusiji su psiholozi došli do zaključka da je najbolje izrađivati tradicijsku lutku jer je u njoj vječna mudrost i sigurnost. Ona se tijekom izrade neprestano može mijenjati, što korisnicima pomaže i u izražavanju potisnutih osjećaja, sjećanja, svega onoga što ne mogu izgovoriti. Larisa Telnova napominje da stručnjak mora znati analizirati proces izrade lutaka, obraćati pozornost na materijal koji korisnik bira, redoslijed pojavljivanja novih elemenata, koje promjene nastaju u oblikovanju, a potom pomno pratiti odabir uloga i akcija, tema, problema i načina njihova rješavanja. Korisnicima to pomaže da se vide izvana u različitim situacijama te da utvrde koje su im promjene potrebne, zaključuje Telnova, koja u Rusiji vodi inkluzivnu kazališnu akademiju te radi i s delinkventima. Svetlana Smirnova terapeutima savjetuje da postave prava pitanja, a korisnicima preporučuje da se izražavaju metaforama, jer je metafora ponekad jedini most koji povezuje fizičko i mentalno zdravlje. Najvažnije je pritom, piše američka psihoterapeutkinja Eleanor C. Irwin, da terapeut zna iščitati metafore, da prepozna značenje priče i razumije problem ili tip agresije koji se portretira. U psihodinamičkoj lutkarskoj igri načelo je slično kao u psihodrami – korisnike se potiče na akciju, odigravanje pojedinih odnosa, crtica iz života, sna i sl.

Kako bi terapija bila što učinkovitija, svaki bi terapeut, prema mišljenju grčke lutkarice i *Gestalt* terapeutkinje Marialene Tsiamoure, trebao proći isti proces kao i korisnik. Ona nabraja i obrazlaže pet osnovnih kazališnih karakteristika koje motiviraju korisnika da radi s lutkom. To su: igra između života i smrti (osnaživanje samoga sebe), čovjek kao božanski stvoritelj (preuzimanje odgovornosti), otkrivanje ograničenja i mogućnosti, dopuštanje da budemo to što jesmo te otkrivanje osobne slobode. Korisnike

nadahnuje magija koju lutke nude jer uz njihovu pomoć mogu raditi sve što se ne usude, i to bez posljedica, jer lutki je dopušteno da izrazi skrivene, podsvjesne želje. Stoga nam Tsiamoura poručuje: „Neka lutke ispune naše urede i neka magija osvoji naše živote!“

Primijenjeno lutkarstvo snažan je alat i u radu s dementnim osobama, uvjerala se lutkarska terapeutkinja Karrie Marshall. U demenciji kreativnost, imaginacija i humor ostaju neoštećeni, jedino što ih korisnik više nije u stanju izraziti. No u tome mu može pomoći lutka. Unatoč kognitivnim promjenama, ona može utješiti i pružiti podršku jer korisnici osjećaju emocionalnu povezanost s njom. Stručnjaci pritom moraju biti strpljivi i mirni, stvoriti sigurno okruženje u kojemu će svima biti ugodno, uživati u tišini i prisutnosti dementne osobe kojoj treba vremena da odgovori na zadane podražaje, a upravo lutkarstvo nudi tu vrstu osviještene tišine, komunikaciju duše. Lutka je za Karrie Marshall tihi čuvar sjećanja, ona svjedoči o identitetu svake osobe, o njezinim neispunjenim željama i snovima, što potkrepljuje primjerima iz vlastite prakse. Unatoč svemu tome, primijenjeno lutkarstvo je i dalje nov pristup u radu s dementnim osobama i rijetko ga se primjenjuje, jer se lutka u terapiji (kao i u kazalištu) uglavnom percipira kao sredstvo za rad s djecom. Rijetki su oni, poput Amerikanki Karrie Marshall ili Meg Amsden, koji je primjenjuju u radu s osobama treće životne dobi. Lutkarica Meg Amsden pripovijeda o svojim neuspješnim počecima u domu za starije i nemoćne osobe, o susretima s neljubaznim osobljem koje nije podupiralo njezine napore, o preprekama na koje je nailazila, ali zahvaljujući kojima je mnogo toga naučila. Primjerice, svaki psiholog ili psihijatar već tijekom obrazovanja uči kako postaviti granice, kako se zaštititi od tuđih trauma i problema. Meg Amsden je kao umjetnica morala to naučiti težim putem, u izravnom radu s ljudima. Unatoč mnogim problemima na koje je nailazila, nije odustajala, a kad su se svi uvjerali u snažnu moć lutke, uspjela je promijeniti način vođenja te ustanove. Nažalost, to joj nikad nije bilo financijski isplativo. U svojem tekstu dijeli mnoge korisne savjete, opisuje odlične vježbe te se nada da će potaknuti i nadahnuti one koji ga čitaju na sličan rad u domovima za starije i nemoćne.

Primijenjeno lutkarstvo pomoglo je i Andrei Markovits u radu s čileanskim žrtvama političkog nasilja, kod kojih uobičajene psihoterapijske metode nisu bile učinkovite. Duboko zakopane i potisnute osobne, transgeneracijske i kolektivne traume uspjele su se osloboditi u sklopu projekta *Lutka i sjećanje*, uz pomoć lutke i lutkarske predstave. Lutka nudi sigurno mjesto s kojega je lakše osvrnuti se na traumatsko iskustvo, primijetila je Markovits, jer trauma prelazi na objekt, a ne na onoga koji taj objekt animira. Na taj način bol se utjelovljuje materijalizacijom lutke koja služi kao kanal za zacjeljivanje. Ono što se ne može izgovoriti, prikazuje se slikom; stoga je tišina ključni narativni i estetski jezik koji korisnicima pomaže da urone u oniričko sjećanje na bolno iskustvo. Sjećanja se pritom pojavljuju s novom simbolikom, a samim time trauma dobiva novo značenje. Projektom *Lutka i sjećanje* dokazalo se da je lutka najmoćnije sredstvo za procesiranje traume. Time se počelo 2015. godine. Bio je to pionirski rad u Čileu koji je potaknuo pokretanje godišnjega programa za edukaciju stručnjaka koji rade u zdravstvenim i obrazovnim ustanovama: psihologa, psihijataru, socijalnih radnika, lutkara i drugih umjetnika. Rad s lutkom u terapiji još je uvijek u fazi razvoja, a krajnji je cilj, piše Markovits, da u Čileu to postane dio visokoškolskog obrazovanja kao poseban studij.

Psihoterapeut iz Njemačke Antje Wegener također napominje da se, iako u njegovoj zemlji postoji čak i udruženje terapijskih lutkara, i dalje o terapijskom lutkarstvu malo zna. Za njega je ono slagalica sastavljena od mnogih dijelova: neuroznanosti, semiotike, izvedbene i likovne umjetnosti, dramaturgije, neurobiologije, kulturne teorije, razvojne psihologije... U svojem tekstu detaljno ih razrađuje, a preporučuje i knjige koje bi vrijedilo pročitati.

Obitelj da Silva prva se u Brazilu počela koristiti lutkom u radu s djecom sa spektrom autizma. U svojem tekstu opisuju praktični rad s troje korisnika: dvije sestre i bratom. Pišu o tome kako je svatko od njih u početku reagirao na lutku te navode promjene u njihovu ponašanje na kraju procesa. Matteo Corbucci iz Italije ne traži u primijenjenom lutkarstvu savršenu, nego autentičnu animaciju, a u svojem radu s ranjivim skupinama uvjerio se u inkluzivnu moć lutke. Ona povezuje osobe s poteškoćama s ostalim članovima zajednice. Tijekom izrade lutke

i predstave, sudionici zaboravljaju na to da je netko u kolicima, a netko s Downovim sindromom, jer „svatko nalazi najbolji način da pridonese predstavi“, a time se postižu edukativni, pedagoški, kulturni i umjetnički ciljevi. Rad s lutkom, zaključuje autor, najbolji je put do međusobnoga dijeljenja znanja i iskustava te prevladavanja straha i neugode prema Drugome i drugačijemu.

Asa Viklund iz Švedske istražila je kako se pojedini stručnjaci koriste lutkom u psihoterapiji. Njezin upitnik ispunjavala su 33 ispitanika iz 11 europskih zemalja koji rade u bolnicama, socijalnom i edukacijskom sustavu te u privatnoj praksi. Iz njihovih odgovora zaključila je da se većina služi ručnom lutkom, a izdvojili su projektivnu, simboličku, relacijsku, osnažujuću, evokativnu i transformativnu važnost lutke. Svaku od tih dimenzija Asa Viklund analizira u svojem tekstu, napominjući da se terapija lutkom ne preporučuje u radu sa psihotičnim osobama i osobama s deluzijskim poremećajem. I ona, poput mnogih drugih autora u zborniku, napominje da je vrlo teško naći educirano osoblje na tom području pa je 2019. pokrenula međunarodni tečaj lutkarske terapije, o kojemu više možete doznati na mrežnoj stranici www.therapeuticpuppetry.com.

U ovom zborniku oni koji ništa ne znaju o art terapiji i terapiji lutkom dobit će osnovne uvide u tu granu praktičnog i znanstvenog rada. Stručnjacima teorija neće biti nova, ali bit će im svakako korisno pročitati iskustva kolega iz zemalja diljem svijeta koja ih mogu ohrabriti, ali i potaknuti na nova istraživanja i nove prakse. Uz tekstove u zborniku preporučujem da pročitate i vrlo zanimljive biografije autora, jer bi nekima od vas mogle biti poticajne. Uz napisane tekstove važan je doprinos i popis literature jer nema mnogo knjiga o toj temi na našem tržištu koje zainteresirani mogu nabaviti. S obzirom na to da je kod nas terapija lutkom, osobito u domovima za starije i nemoćne, u radu s dementnim osobama ili osobama sa spektrom autizma, ali i u obrazovanju, vrlo rijetka (ako uopće i postoji), ovaj je zbornik izuzetno vrijedno štivo koje bi moglo potaknuti naše stručnjake da se ozbiljnije i sustavnije počnu baviti primijenjenim lutkarstvom u različitim institucijama, da ga uvrste u sveučilišne programe kao poseban kolegij te da uvide kako ono djeluje transformativno za društvo i pojedinca.